

Tolstoj Lev Nikolajevič
Autorka textu: Marta Balážová

Charakteristika jednou vetou:

Ruský románopisec, jedna z ústredných postáv svetovej literatúry 19. storočia, svojim kritickým, psychologicky motivovaným dielom ovplyvnil románovú tvorbu 20. storočia.

Životopisné údaje:

Narodil sa 9. septembra 1828 v Jasnej Poľane, jeho rodičia pochádzali zo starých šľachtických rodov. Tolstoj mal nešťastné detstvo, obaja rodičia mu umreli, keď bol ešte malý, vychovávali ho tety. Detstvo prežil v Jasnej Poľane a v Moskve. Študoval najskôr filológiu, potom právo na univerzite v Kazani, štúdium však nedokončil. V roku 1847 sa vrátil do Jasnej Poľany, chcel sa venovať gazdovstvu a zlepšiť životné podmienky roľníkov. V roku 1851 s bratom Nikolajom odišiel bojovať na Kaukaz. Jeho prvé dielo - autobiografická novela Detstvo bola v roku 1852 uverejnená v časopise Sovremennik. Povzbudený úspechom kritiky pokračoval v literárnej tvorbe. V roku 1857 odcestoval do cudziny, spoločenské pomery, ktoré tam spoznal, ho však sklamali. Tento pobyt zosilnil aj kritický vzťah Tolstého k pomerom v Rusku, nepripojil sa však k revolučným demokratom - Černyševskému, Dobroľubovovi a Nekrasovovi. Preto už nepublikoval v Sovremenniku, ale v časopise Russkij vestnik. Po návrate z cudziny sa venoval aj pedagogickej činnosti, v roku 1859 otvoril v Jasnej Poľane školu pre roľnícke deti a sám v nej aj vyučoval. Začiatkom 60. rokov sa opäť venoval literárnej práci, v tom čase písal aj román Vojna a mier. Oženil sa v roku 1862 so Sofiou A. Bersovou. Mal s ňou 13 detí, štyri z nich zomreli. V 70. rokoch sa Tolstoj opäť vrátil k pedagogickej práci. Vydal čítanky pre deti a pracoval už aj na ďalšom veľkom románe Anna Kareninová. Na jeseň 1881 sa presťahoval do Moskvy, aby umožnil vzdelanie dorastajúcim deťom. V tom čase sa v jeho filozofii naplno rozvíja teória „neodporovať zlu násilím“. Táto koncepcia preniká aj do jeho ďalších umeleckých diel. Zároveň sa však prehľbuje jeho rozchod so spoločnosťou, z ktorej pochádzal. Prehĺbili sa aj jeho rozpory v súkromnom živote - s manželkou a časťou rodiny. 10. novembra 1910 odišiel z domu, sprevádzaný len priateľom a osobným lekárom, Slovákom Dušanom Makovickým. Cestou ochorel na zápal pľúc a 20. novembra 1910 na stanici Astapovo zomrel.

Diela:

Už v prvých novelách - Detstvo, Chlapčensstvo a Mladosť sa prejavila schopnosť Tolstého preniknúť hlboko do ľudskej psychiky. Pobyt na Kaukaze ho inšpiroval k napísaniu mnohých vojnových poviedok, viaceré z nich vyšli v knihe Sevastopol'ské poviedky. Prejavil tiež záujem o problematiku dediny, o život „mužika“, tento záujem signalizuje novela Statkárovo ráno. Po niekoľkoročnej prestávke v tvorbe dokončil novelu Kozáci, vydal novelu Polikuška a začal pracovať na románe Vojna a mier. Román patrí medzi najväčšie diela svetovej literatúry. Štvorzväzková historická románová epeja je monumentálnym obrazom ruskej spoločnosti v prvých dvoch desaťročiach 19. storočia. V roku 1873 vychádza Anna Kareninová, veľký román o žene z vyšších spoločenských kruhov, ktorá opúšťa manžela i dieťa a dostáva sa do konfliktu s prostredím, v ktorom vyrástla a žila, so šľachtou. Je to monumentálna epická panoráma vtedajšieho spoločenského života s jeho pokryteckou morálkou. Z obdobia, keď Tolstoj rozvíjal filozofickú teóriu neodporovania zlu násilím, pochádzajú prózy Smrť Ivana Iljiča, Kreutzerova sonáta, Vláška tmy a iné. Ďalším vrcholom jeho tvorby je román Vzkriesenie, v ktorom ostro odsúdil vtedajšiu spoločnosť a morálku. Poslednou významnou novelou, ktorú Tolstoj napísal, je Hadži Murat. Oživil v nej

svoje spomienky na kaukazské boje. Tolstoj bol osobnosťou, ktorá do ruského života nezasahovala len umeleckými a filozofickými dielami. Venoval sa pedagogike i publicistike. V článkoch bojoval proti hladu, opilstvu, proti despotizmu a po revolúcii 1905 - 1907 proti popravám a krutým represiam cárizmu. Jeho realistická, psychologicky motivovaná próza výrazne ovplyvnila vývoj svetového románu v 20. storočí. Na jeho myšlienky nadviazali mnohí umelci, napríklad R. Rolland a T. Mann.

Podrobnejšie o dielach:

Vojna a mier - štvorzväzková historická románová epepeja, ktorá je monumentálnym obrazom ruskej spoločnosti v prvých dvoch desaťročiach 19. storočia. Prvé dva zväzky opisujú udalosti rokov 1805 - 1807, druhé dva zväzky sa zameriavajú na vlasteneckú vojnu s Napoleonom v Rusku, na významnú bitku pri Borodine, vpád Francúzov do vypálenej Moskvy i partizánsku vojnu. Tolstoj vykresľuje spoločenský život, zameriava sa pritom na rodiny Bolkonských, Rostovovcov i Pierra Bezuchova. Ich fiktívne príbehy neskôr prepletieta s konaním historických postáv Napoleona, cára Alexandra, generála Kutuzova a ďalších a zachytáva tým vypätosť doby. Knieža Bolkonskij je mesianista s ušľachtilými cieľmi, prechádza zložitými situáciami, aby napokon umrel v náručí milovanej Nataše Rostovovej. Táto šľachtická dcéra je jedinečnou postavou celej svetovej literatúry. Spisovateľ ju predstavil v celom vývojovom oblúku - od naivného dievčaťa s ľúbostnými vzplanutiami i očistným citom k Bolkonskému až k rodinnému šťastiu vo zväzku s Pierrom Bezuchovom. Ten je spočiatku vnútorne rozorvaným hľadačom náplne života, keď ako jeden z najbohatších Rusov svojej doby vrhá svoju silu do snahy zlepšiť postavenie roľníkov a istotu nachádza tiež vo zväzku s Natašou. Historické postavy Tolstoj charakterizuje s jeho presláveným zmyslom pre drobnokresbu, ľudové masy, bojujúce proti francúzskym okupantom idealizuje a poetizuje spolu s prostredím. Vyslovuje tak svoj ideál morálky a krásy, všetko od zobrazenia salónnych „scénok“, až po veľkolepé panoramatické zábery lovu (počas mieru) a bitiek (počas vojny). Filozofickou koncepciou dejín, polemikou proti kultu falošných hrdinov a vyzdvihnutím sily máš odpovedal Tolstoj vytvorením diela Vojna a mier na mnohé dobové otázky.

Anna Kareninová - v knihe Tolstoj píše o túžbe človeka - túžbe ženy po šťastí. Anna Kareninová sa vydala tak ako sa v tej dobe vydávali mnohé iné ženy. Našli jej manžela, bohatého úradníka, ona sa zaňho vydala a porodila mu syna. Potom však stretla veľkú lásku a ona sa zmenila - „preporodila“. Odmieťa konvencie, odchádza od manžela k svojmu milencovi Vronskému. Z tohto vzťahu sa jej narodí dcéra. Annu vedie veľká túžba po láske, po šťastí. Za to ju však spoločnosť (aj spisovateľ) odsúdi. Vronský žije ďalej, má ešte veľa možností komunikácie so svetom, ona má len jednu - lásku a preto musí zomrieť. Zaplatí životom za egoistické šťastie ženy, ktorému dala prednosť pred šťastím manželky a matky.

Vzkriesenie - je jedným z najvýznamnejších románov realistickej literatúry 19. storočia. Odohráva sa v ňom príbeh tragédie kniežaťa Nechľudova a Kaťuše Maslovovej. Nechľudov, reprezentant šľachtickej smotánky, sa stretne na súde s odsúdenou Kaťušou, obvinenou z vraždy. Spozná v nej svoju bývalú milenkú, uvedomí si svoju vinu a chce ju zachrániť. Sprevádza ju v kolóne trestancov na Sibír a ponúka jej manželstvo. Pod vplyvom politických väzňov sa však Kaťuša mravne prebudí a svoj život spája so životom väzňa Simsona. Dielo je širokou encyklopédiou života v Rusku. Na zdanlivo banálnom príbehu viny a jej vykúpenia autor zobrazuje všetky vrstvy spoločnosti, presvedčivo vykresľuje prelom v duševnom živote svojich hrdinov pod vplyvom úderov osudu. Vzkriesenie je knihou „rebélie“ autora voči režimu, ukazuje skutočnosť v celej drastickosti.

Detstvo - je prvou časťou autobiografickej trilógie, v ktorej autor cez postavu Nikolaja Irtenieva hovorí o svojom detstve. Prvá časť novely sa začína ranným prebudením Nikolaja a jeho poznávaním života. Vrcholí odchodom otca a bratov do Moskvy, čo prináša zlom v jeho živote. Vnútorne prežívanie sa prestáva kryť s jeho vonkajšími prejavmi. Druhá časť novely sa končí matkinou smrťou. Dielo podáva obraz idylického rodinného prostredia šľachtických salónov. Realisticky verne opisuje postavy, s ktorými sa stretáva, napríklad vychovávateľov. Voľným pokračovaním diela sú novely Chlapčensstvo a Mladosť. Sledujú hrdinu počas života v Moskve, cez štúdiá na univerzite až po prvú lásku a sklamanie.

Kreutzerova sonáta - hlavnou témou tejto drsnej novely je na jednej strane láska a na druhej strane pesimistický náhľad na lásku, ku ktorému hrdina - Pozdnyšev prišiel po duševnom prelome, po zavraždení manželky. Dielo má svojráznu formu a dokonale zodpovedá umeleckému zámeru. Hrdina je nielen temperamentným obhajcom extrémnych názorov a vrahom svojej manželky, ale v umeleckej skratke sa čitateľom predstaví aj ako človek, typický pre vyššiu spoločnosť. Podľa neho sa spoločnosť skladá len zo surových otrokárov-mužov a otrokýň-žien, mravný rozklad sa stal ľudskou prirodzenosťou. Príbeh je Pozdnyševovou duševnou spoveďou, analýzou duševných stavov, ktoré ho priviedli k vražde, rozpráva ho náhodným spolucestujúcim vo vlaku. Do postavy Pozdnyševa vložil Tolstoj aj mnohé svoje názory na lásku, na manželstvo a na ženy.

Rodinné šťastie - novela má dve časti, ktoré ostro kontrastujú. Sergej Michajlovič uteká pred spoločnosťou na dedinu, aby pomáhal živoriacim a ťažko pracujúcim roľníkom. Na druhej strane so strachom sleduje, ako sa jeho mladá žena dáva unášať svetáckym životom.

V prvej časti, ktorá je typickou idylou, hrdinka rozpráva, ako sa v jej duši zrodil čistý cit lásky k Sergejovi Michajlovičovi, ako v nej rástol, prehľboval sa, ako blahodarne ovplyvňoval jej vôľu, názory, ako ju povznášal. Sergej bol hodný takéhoto citu - bol chápatelivý, pracovitý, trpezlivý. Túžil po rodinnom šťastí po boku vernej ženy. V druhej časti novely hrdinka rozpráva, ako sa tieto nádeje krok za krokom rozplývali. Vysvitlo, že ani Sergejove vzácne povahové vlastnosti nepreklenú rozdiely vo veku, temperamente a v názoroch na život. Hrdinke čoskoro po svadbe nestačí vyrovnaná láska, túži po veľkosvetskej spoločnosti. Dochádza k roztržkám a hádkam a napokon k hlbokému citovému odcudzeniu. Hrdinke sa napokon otvorila oči, zanevrie na skazenú spoločnosť a odchádza s mužom do dedinskej samoty. Krásna minulosť sa však už nevráti, vo víre svetáckej spoločnosti láska zahynula.

Hadži Murat - dielo vychádza z konkrétnej udalosti - z boja vrchárov za nezávislosť počas vlády Mikuláša I. Hadži Murat je skutočnou postavou, príslušníkom odbojných kaukazských vrchárov. Po roztržke s imánom Šamilom, vládcom Kaukazu, prebieha na cárovu stranu. Keď však cárski úradníci nespĺnia jeho požiadavku, rozhodne sa konať na vlastnú päsť - ujsť z cárskeho tábora, oslobodiť svoju rodinu zo Šamilovho zajatia, a až potom s cárskym vojskom dobyť Kaukaz. Prenasledujú to, podľa hne presile a umiera. Dôležité miesto majú v knihe obrazy kaukazskej prírody a jej nezničiteľnosti.

Úryvky:

Kreutzerova sonáta - úryvok

Vytrhol som si ruku a mlčky som sa vrhol k nemu. Oči sa nám stretli, zrazu zbledol ako stena, ešte aj pery mu osineli, oči mu akosi čudne zaiskrili, a čo som tiež naskrze nečakal, šuchol sa pod klavír a k dverám. Rozbehol som sa za ním, ale na ľavú ruku sa mi ovesila ľarcha. Bola to ona. Trhol som sebou. Ešte väčšmi sa ovesila a

nepusťla ma. Táto neočakávaná prekážka, ťarcha a jej odporný dotyk ma ešte väčšmi rozpálili. Cítil som, že načisto zúrim a musel som byť strašný, a bol som tomu rád. Rozohnal som sa celou silou a ľavým laktom som ju trafil rovno do tváre. Skríkla a pustila mi ruku. Chcel som bežať za ním, ale spomenul som si, že by bolo smiešne bežať v ponožkách za milencom svojej ženy, a ja som nechcel byť smiešny, ja som chcel byť strašný. I pri strašnej zúrivosti, ktorá mnou lomcovala, stále som si uvedomoval, aký dojem budím v iných, a tento dojem čiastočne usmerňoval moje konanie. Obrátil som sa k nej. Spadla na pohovku a hľadela na mňa, zakrývajúc si rukou oči, ktoré som jej dokaličil. Na tvári mala strach aj nenávisť ku mne, k nepriateľovi, ako máva potkan, keď zdvihnú pascu, kde sa lapil. Ja som aspoň okrem strachu a nenávisťi ku mne nič iné v nej nevidel. Bol to ten istý strach a nenávisť, ktoré musela vyvolať láska k druhému. Ale ešte by som sa bol hádam i zdržal a nevykonal to, čo som vykonal, keby bola bývala mlčala. Ale začala zrazu hovoriť a chytať ma za ruku s kindžalom. „Spamätaj sa! Čo to robíš? Čo je s tebou? Nič sa nestalo, nič, nič...Prisahám!“ Bol by som ešte otáľal, ale tieto jej posledné slová, z ktorých som vyvodzoval pravý opak, totiž že sa všetko stalo, žiadali odvetu. A odвета musela zodpovedať nálade, do ktorej som sám seba dohnal a ktorá neprestajne prebiehala v crescende a ďalej sa stupňovala. Aj zúrivosť má svoje zákony...

Úryvok z listu manželke Sofii Andrejevne z 8. júna 1897

Drahá Soňa,

už dávno ma trápi rozpor medzi mojím životom a mojou vierou. Nepodarilo sa mi zmeniť Váš život a Vaše zvyky, ktorým som Vás sám naučil. Doteraz som nemohol od Vás odísť, lebo som sa nazdával, že stratím aj ten nepatrný vplyv na deti, kým sú malé, a že Vám to bude nepríjemné. Ale ďalej už nevládzem žiť tak, ako som žil celých šesťnásť rokov; zápasil som s Vami, dráždil som Vás a sám som vyhľadával pokušenie, na ktoré som si zvykol a ktoré ma obklopovalo. Nevládzem už a teraz som sa rozhodol urobiť to, čo som už dávno chcel: odísť, pretože po prvé, s pribúdaním rokov je pre mňa takýto život čoraz neznesiteľnejší a čím ďalej, tým väčšmi potrebujem samotu, a po druhé, môj vplyv je už zbytočný, lebo deti odrástli, a všetci máte veľmi živé záujmy, takže moju neprítomnosť málo pocítite. Ale hlavná príčina je, že tak ako Indovia, keď dosiahnu šesťdesiat rokov, odchádzajú do lesa, tak ako každý nábožný starec posledné roky svojho života chce zasvätiť bohu, a nie žartom, kalambúrom, plečkám a tenisu, i ja na prahu sedemdesiatky celou dušou túžim po pokoji a samote, hoci nedosiahnem úplný súlad svojho života so svojou vierou, ale aspoň stlmím ten zarážajúci protiklad... (tento list našla Sofia až po smrti Tolstého. Manželská dráma Tolstojovcov trvala však s prestávkami už od roku 1871 a vyvrcholila jeho odchodom v roku 1910)

Zaujímavosti:

V roku 1869, keď vyšlo kompletne vydanie diela Vojna a mier, kritici autorovi vyčítali, že jeho román „pripomína stredoveké mystériá, kde sú nespočetné epizódy nakopené jedna na druhú, postavy sa striedajú ako v laterne magike, niekedy sa zjavujú nevedno prečo a miznú nevedno kam...“ a že zabúda na umeleckú abecedu. Nielenže sa namáha prekonať a podrobiť si dejiny, ale opojený zdanlivým víťazstvom vnáša do svojho diela div nie teoretické traktáty, čiže prvky z mimoestetickkej kategórie do umeleckého diela. O románe sa však hovorilo všade, dve vydania sa rozpredali veľmi rýchlo, a to sa v tých časoch nestávalo. V roku 1873 vyšlo tretie vydanie podstatne prepracované.

Tolstoj pomáhal sekte tzv. duchoborcov, ktorí žili dôsledne podľa kresťanských zásad: odmietali vojenskú službu, ničili zbrane, čím sa vystavovali šikanovaniu a

väzení. Jediným východiskom bolo vystáť sa z Ruska, ale na to nemali peniaze. Tolstoj sa pokúsil vyhlásiť zbierku. Výsledok bol, že úrady na dva mesiace zakázali predaj novín, ktoré výzvu uverejnili. Napísal teda listy dvadsiatim bohatým ľuďom s prosbou o finančnú podporu. Najväčší milodar dal on sám - predal autorské práva na ruské vydanie knihy Vzkriesenie i na preklady do celého sveta. Okrem toho sám za pomoci syna Sergeja vybavil prenajatie zaoceánskych parníkov, ktoré preplavili sedemtisíc ľudí do „Kanádie“ a osobne pomáhal pri organizácii naložovania. Vzkriesenie je teda kniha, spojená s konkrétnym činom - aktívnym a pritom nenásilným odporovaním zlu.

Životná filozofia Tolstého, jeho vnímanie ľudského údely pripomína názory francúzskeho filozofa J.J. Rousseaua. Podobne ako on - to čo hlásal, bolo v rozpore s tým, ako konal.

Myšlienky:

„Keď pripustíme, že jestvuje niečo dôležitejšie než zmysel pre ľudskosť, hoci len na jednu hodinu a hoci len v nejakom výnimočnom prípade, potom niet takého zločinu, ktorý by sa nedal páchať na ľuďoch bez pocitu viny“ (L.N.Tolstoj - ústami Nechľudova z knihy Vzkriesenie)

„Čítal som jednu veľmi dobrú poviedku, ktorá sa volá Kozáci. Bola v nej letná páľava, komáre, príchut' lesa v rôznych ročných obdobiach, rieka, ktorú pri nájazdoch prekročili Tatári... (E. Hemingway)

„Tolstoj síce deklaroval neodporovanie zlu - ale celé jeho dielo i jeho protesty proti svojvôli mocných sú vášnivým odporovaním zlu. Možno je to vec formulácie: Tolstoj sa búril proti zlu, aj mu kládol odpor, ale nenásilne.“ (S. Čechová - prekladateľka)

„Človek tolstojovskej doby je zlý, preto je v osídlach samoty. To znamená, že sa musí „preporodiť“. Iba nový človek, preporodený človek, je garanciou nového, šťastnejšieho a lepšieho života.“ (prof. A. Červenák)

„Lebo v čom je nesmierna veľkosť Tolstého? Nie v tendencii, ani v reflexii, ale v obrazoch a typoch, v utvorení osôb a duší osôb, v odhalení faktami toho, čím človek žije, cíti, teší sa i smúti, miluje a nenávidí, vystupuje i klesá, tvorí činy altruizmu i egoizmu, hreší i koná dobré diela.“ (S.H. Vajanský)

„Keď mal Tolstoj päťdesiattri rokov, zriekol sa autorských práv, a teda aj peňažnej odmeny za knihy, napísané po roku 1881. Nasadil si tým korunu zo živých trní, ktoré rástli a bodali čoraz hlbšie, pretože manželka a rodina sa s týmto gestom nevedeli zmieriť. Konflikty boli také neznesiteľné, že sa niekoľko ráz zariekol, že už nebude písať. Tolstoj však musel písať ako iný dýchať, a rukopisy si pred ženou schovával do tajnej skrýše...“ (V. Šklovskij)

„Tolstoj písal a nazdával sa, že nie je jeho povinnosťou starať sa o rodinu, ale o ľudstvo ako také. Pretože ak zachráni ľudstvo, zachráni aj svoje deti.“ (prof. A. Červenák)

„Všetky myšlienky, ktoré majú nedozierne následky, sú vždy prosté. A celá myšlienka spočíva v tom, že keď sa spoja nehodní ľudia a vytvorí silu, potom čestní ľudia sa musia usilovať o to isté. Veď je to také jednoduché...“ (L.N.Tolstoj)